

Marta Munzarová

EUTANAZIE, NEBO PALIATIVNÍ PÉČE?

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc., ukončila studia na Lékařské fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v r. 1963. Po promoci pracovala jako sekundární lékařka na lůžkových interních odděleních v Třinci a ve Fakultních nemocnicích v Olomouci a v Brně. Od r. 1972 byla odbornou pracovnící – lékařkou a později vědeckou pracovnící ve výzkumných ústavech, zejména na odděleních zaměřených na nádorovou imunologii; a to jak v oblasti dětských nádorů (ve Výzkumném ústavu pediatrickém), tak v oblasti nádorů dospělých (od r. 1980 do r. 1992 ve Výzkumném ústavu klinické a experimentální onkologie – Masarykově onkologickém ústavu). Úspěšně složila kvalifikační atestaci I. a II. stupně z oboru vnitřního lékařství, v r. 1981 dosáhla titulu kandidáta věd s dizertační prací „K významu stanovení alfa 2 glykoproteinu sdruženého s těhotenstvím v séru nemocných se zhoubnými chorobami“.

V r. 1992 byla pověřena založením Ústavu lékařské etiky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně, jehož přednostkou je i v současné době.

Docentkou pro obor vnitřní lékařství byla jmenována v r. 1993 (její habilitační práce „K nejasnostem v patogenezi zhoubných chorob“), profesorkou vnitřního lékařství jmenována v r. 2001, kdy profesorská přednáška byla věnována problematice lékařského výzkumu s účastí lidských subjektů.

Její publikační činnost představuje více než 200 prací v domácích i v zahraničních lékařských časopisech (např. *Lancet*, *British Journal of Cancer*, *Cancer Immunology Immunotherapy*, *Biomedicine*, *Melanoma Research*, *Bulletin of Medical Ethics*, *Medical Ethics* and *Bioethics*).

V posledních letech napsala řadu skript pro posluchače LF MU v Brně. Jsou to Úvod do studia lékařské etiky a bioetiky, 1995 (2. rozšířené vydání, 2002), Vybrané kapitoly z lékařské etiky (I. – Smrt a umírání, 1997 a 2002; II. – Aktuální etická problematika některých lékařských oborů, 2000; III. – Kodexy lékařské etiky a jiná etická doporučení, 2000; IV. – K etické problematice výzkumu za účasti lidských subjektů, 2000).

V r. 1994–1996 byla členkou pracovní skupiny Rady Evropy pro výuku bioetiky. V období 1996–1998 zastupovala Českou republiku v Radě Evropy (komise CDBI) ve Štrasburku při tvorbě „Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny“. Rovněž se zúčastnila v Paříži jednání UNESCO při dotváření „Mezinárodní deklarace o lidských genetických datech“. Je členkou Etické komise Ministerstva zdravotnictví ČR, výboru Společnosti lékařské etiky České lékařské společnosti JEP, redakční rady časopisu *Praktický lékař* a předsedkyní Etické komise Lékařské fakulty Masarykovy univerzity.

Byla to právě bohatá zkušenost jak v oblasti klinické medicíny tak především na poli experimentálních studií s účastí lidských subjektů, onkologických pacientů, která ji přivedla k lékařské etice. Věnuje se jí celou svou bytostí – nejen rozumem, nýbrž i srdcem. Vyučuje lékařskou etiku ve všech studijních programech lékařské fakulty, včetně programů doktorských, a přednáší na nejrůznějších fórech doma i v zahraničí.

Prof. MUDr. Marta Munzarová, CSc.

EUTANAZIE, NEBO PALIATIVNÍ PÉČE?

Text připomínkoval a předmluvu napsal:

Doc. MUDr. Jozef Glasa, CSc.

© Grada Publishing, a.s., 2005

Cover Photo © profimedia.cz/CORBIS, 2005

Vydala Grada Publishing, a.s.,

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 2301. publikaci

Odpovědná redaktorka Mgr. Markéta Sýkorová

Sazba a zlom Antonín Plicka

Počet stran 108

Vydání první, Praha 2005

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.,

Husova 1881, Havlíčkův Brod

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

Všechna práva vyhrazena. Tato kniha ani její část nesmí být žádným způsobem reprodukována, ukládána či rozšiřována bez písemného souhlasu nakladatelství.

ISBN 80-247-1025-0 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6535-8 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Predhovor	7
Úvod	11
1 Základní úvahy	13
1.1 Nutnost vnímat člověka v jeho celosti	13
1.2 Co je to „právo na smrt“?	16
2 Eutanazie	25
2.1 Eutanazie a antičtí myslitelé	25
2.2 Eutanazie a náboženství	28
2.3 Eutanazie v období národního socialismu v Německu	29
2.4 Historie a praxe eutanazie v době dnešní (dle holandského modelu)	32
2.4.1 Eutanazie a kluzký svah	37
2.4.2 Eutanazie a autonomie nemocného	40
2.4.3 Eutanazie, vztah lékař-nemocný a integrita lékaře	42
2.5 Eutanazie za nacismu a dnešek	45
2.6 Nutnost jasného vymezení pojmu eutanazie dnes	48
2.7 Proč nelze souhlasit s legalizací eutanazie a asistovaného suicidia?	49
2.8 Světová lékařská asociace a eutanazie	56
2.9 Česká lékařská komora a eutanazie	58
3 Paliativní péče v konfrontaci s eutanazií	61
3.1 Vymezení pojmu paliativní péče	61
3.2 Postoje ke smrti, hospicové hnutí a eutanazie	66
3.3 Evropská asociace pro paliativní péči a eutanazie	72
3.4 Ochrana lidských práv a důstojnosti smrtelně nemocných a umírajících (Rada Evropy, 1418/1999)	77
4 Mravní dilemata v kontextu umírání a pomoc při jejich řešení	83
4.1 Je rozdíl mezi „necháním zemřít“ a zabitím?	83
4.2 Princip dvojího efektu	84
4.3 Řádné a mimořádné (přiměřené a nepřiměřené) prostředky	86

4.4 Co je to vlastně marnost (zbytečnost) léčby?	90
4.4.1 Kdo má rozhodnout o tom, co je zbytečné a marné?	92
4.5 Etická doporučení pro vysazení nebo nenasazení život udržující léčby	94
Závěr	103
Ostatní použítá a doporučená literatura	105
Věcný rejstřík	107
Jmenný rejstřík	108

Predhovor

Otázky spojené s koncom ľudského života zaujímali človeka od nepamäti. Pochovávanie mŕtvych považujú mnohí bádatelia za prvý znak prítomnosti ľudskej civilizácie – a dosiaľ nebolo pozorované u zvierat. Starosť o dobrú smrť a život po smrti riešili už najstaršie ľudské spoločenstvá a kultúry. Vďačíme im za prvé doklady o existencii človeka a jeho kultúry, zachované v prastarých pohrebiskách a predhistorických hrobách. Neskôr aj za mnohé monumentálne stavby – pyramídy, chrámy, náhrobky, mauzóleá; za nádheru poézie, hudby i modlitby; za vrcholné výtvary sochárstva a maliarstva – novšie aj za umenie fotografie, filmu, či iné dokumentačné techniky a technológie, ktoré sa snažia zachytiť život, prítomný okamih, podobu a ‘momentku’ konkrétneho človeka, ‘zvečniť’ jeho pominuteľnosť na prahu večnosti’.

Starosť o dobrú smrť a ‘posmrtno’ sa v histórii objavuje zároveň so starosťou o dobrý, ľudsky úspešný život. S ‘hľadaním (jeho) zmyslu’, životného naplnenia, spokojnosti, šťastia. Potreba ‘byť šťastným’ je hlboko zakotvená, v srdci každého človeka – na tom citlivom, skrytom mieste, kde sa každý z nás najviac cíti ‘byť sám sebou’. Kde sa, aspoň niekedy, stretáva so sebou, tvárou v tvár; bez všetkých (svojich) masiek, konvenčnej pretvácky, či ‘nevyhnutných’ klišé. Zvláštnym znakom tejto ‘konštitutívnej’ ľudskej túžby je jej rozmer otvorený voči nekonečnu. Prejavuje sa aj v ináč úplne sekulárnom prostredí. ‘Kapacita’ človeka pre prijímanie dobra a prežívanie šťastia sa skutočne javí ako nekonečná...

Niektorí myslitelia sú presvedčení, že za odvekým a večným hľadaním, ktoré je neodlučiteľným atribútom človeka, je práve jeho nezmerná túžba po šťastí. Hľadanie šťastia a ‘životnej múdrosti’ (ako šťastie získať alebo dosiahnuť) bolo, podľa nich, aj príčinou vzniku a vývoja už starovekej filozofie, morálky; ako aj toľkých náboženstiev, ktorých prítomnosť, možno trochu prevapujúco, ani v dnešnej (post)modernej spoločnosti nie je menšia a ich význam pre fungovanie tejto spoločnosti nie je nižší, než to bolo kedysi, v pradávnej minulosti. Skôr naopak.

Otázky života a smrti sa pre súčasného človeka vôbec nestali ľahšími, alebo menej významnými, než boli pre všetky generácie pred nami. Aj keď skutočnosti, ako sú choroba, telesné, či duševné postihnutie, bolesť, utrpenie, smrť alebo umieranie boli na istý historický čas (azda dvadsiate storočie bolo týmto až charakteristické) vytlačené ‘za plentu’. Na okraj ľudského záujmu a pozornosti. Preč z očí, uší a mysli tých, ‘ktorých sa nás to priamo netýka(lo)’. Pštrosia politika... Deficit schopnosti (post)moderného človeka

odpovedať si na otázky zmyslu života blízko súviseli, či súvisia s jeho (našou?) neschopnosťou riešiť otázky absurdného paradoxu ľudského utrpenia, ohraničenosti v čase a nevyhnutelnej skutočnosti smrti. Navyiac, na ľudskej smrti (až na hrôzyplné, masové ‚výnimky‘ pomerne nedávnej i našej vlastnej doby) sa temer nedalo, či nedá zaradiť...

V protiklade k úniku (post)moderného človeka pred smrťou, chorobou, postihnutím a ‚všetkým trápením‘, sa – dosť prekvapujúco – akýmsi novým ‚(post)moderným trendom‘ stala bezohľadná invázia ‚virtuálnej smrti‘, a to až do nášho najsúkromnejšieho súkromia. Obrazy masovej smrti, utrpenia, ľudského poníženia a bolesti (temer alebo doslova) v priamom prenose – na televíznych obrazovkách, videozáznamoch, v obrazových spravodajstvách, novinách, ‚bulvári‘. Krv, kopy mŕtvol, masové hroby však akoby neboleli, nepálili, nejestvovali; akoby boli len akousi morbidnou počítačovou hrou, neskutočnou fotomontážou alebo trikovou fikciou. Stačí prepnúť na iný kanál, stlačiť klávesu ‚del‘ (vymazať) – a všetky tieto vyrušujúce obrazy zmiznú; už nie sú, nejestvujú, sú definitívne vyriešené, premožené..., odstránené z nášho pohodlia i pozornosti – kamsi do podvedomia. Technické riešenie – také rýchle a účinné, opäť raz dokazuje svoju schopnosť zvíťaziť nad ľudskou biedou, slabosťou a (i keď len dočasne, aj nad) zžieravým ‚existenčným strachom človeka...‘

Aj pre našu vlastnú smrť, či umieranie; alebo pre umieranie a smrť našich blízkych (či obťažujúcich) osôb sa novšie ponúka schodné ‚technické riešenie‘. Medicínske, odborné, aseptické. Krátke, účinné, dostupné a definitívne. Tu a teraz: malou injekciou, tabletkou, alebo ‚prístrojom smrti‘. Definitívny odchod človeka v rukách (rukami?) človeka. Pozorujeme holandský a belgický paradox eutanázie – milosrdnej (?) smrti dneška (zajtrajška?); legislatívne, či mediálne iniciatívy na ‚starom kontinente‘ i v zámorí. Životné riešenie nežiť sa predstavuje ako reálne východisko. Ako možnosť, právo, či milosrdenstvo. Azda aj povinnosť? (Koho? Voči komu?). Vyvoláva diskusie. Mediálne, verejné, parlamentné – i súkromné. Nezriedka i ‚odborné‘. Pokojné – i tie ostré a emocionálne. Niet sa čo čudovať. Premietajú sa do nich skryté obavy a neistota človeka našej (post)modernej doby. Naše vlastné obavy a naša vlastná neistota. Pred majestátnom smrti, jej (temer) absurdným ľudským paradoxom, bledne každá argumentácia a stráca reč všetka múdrosť človeka. A predsa – žiada sa, očakáva sa odpoveď. Prijateľné, u(s)pokojujúce riešenie, či riešenia. Dôstojné ľudí (tých, čo ešte ostávajú) – i človeka (toho, čo práve tu a teraz odchádza)... V beznádeji, ‚proti všetkej nádeji‘ sa človeku i ľudom predsa žiada nádej – opakovane totiž ‚pravé peklo‘ (Dante).

Kniha Prof. Marty Munzarovej, ktorá zásluhou vydavateľstva Grada Publishing práve prichádza k českému i slovenskému čitateľovi, však nie

je predovšetkým o smrti a umieraní. Je skôr knihou o živote. O živote človeka, jeho dôstojnosti, hĺbke a šírke, dotýkajúcej sa (azda častejšie, ako si to niekedy uvedomujeme) – obzorov nekonečna. Je o sprevádzaní človeka (človekom) pri završení jeho života hodnom človeka. Je o statočnosti človeka – i jeho sprievodcov, „spolukráčajúcich“ s ním na tomto ťažkom úseku životnej cesty. Je o zodpovednosti lekára i sestry, ktorí nikdy nesmú opustiť pacienta zverného do ich starostlivosti. Ktorí nikdy nesmú rezignovať na túto starostlivosť, na sám život. Nesmú zradiť dôveru – ani sklamať nádej, istotu človeka v najzákladnejšom a veľmi reálnom existenčnom ohrození. Toho, ktorý sa už pre mnohých stáva nikým, či ničím...

Kniha je celkom iste výnimočným príspevkom do súčasnej diskusie o eutanázii, a tiež o postavení a význame modernej paliatívnej liečby a „terminálnej starostlivosti“. Významnou charakteristikou diela je jeho odborná i ľudská poctivosť. A neochvejná profesionálna i osobná statočnosť. Autorka sa nevyhýba žiadnej z ťažkých otázok svojej témy. A nebojí sa pripomínať fakty a skutočnosti, na ktoré sa v súčasnej diskusii nezriedka zabúda. Používa zrozumiteľný slovník a presné definície. Nezdráha sa pomenovať veci a javy ich pravými menami. Nechce byť populárna, ani poplatná módnym trendom. Angažuje sa priamo, je vo svojom texte osobne prítomná a čitateľná. Čerpá z osobnej profesionálnej (prax v klinickej onkológii) i hlbkej ľudskej skúsenosti. To všetko dodáva knihe celkom nezvyčajnú hĺbku a originalitu. Text zároveň dokumentuje vyzreté pedagogické majstrovstvo profesorky Munzarovej. Je súčasne osviežujúco konzervatívny – i moderný. A pozoruhodne informatívny. Autorka sprostredkuje informácie o aktuálnej diskusii na najvýznamnejších európskych, či svetových fórach – a súčasne poskytuje dobre informovaný pohľad „za oponu“, „do kuchyne“, kde vzniká súčasná argumentácia i jej zásadné rozpory. Pomôže vnímavému čitateľovi spoľahlivo sa zorientovať v komplikovanej problematike – a poskytne mu aj dosť materiálu na vlastné premýšľanie a konštruktívne uvažovanie. Možnosť vytvoriť si vlastný názor – a nepodľahnúť módnjej mediálnej rétorike, či tlaku populárnych zabávačov.

Takúto knihu naša odborná i laická verejnosť už dávno potrebovala. Lebo je nanajvýš potrebné začať a viesť o tejto závažnej problematike informovaný a inteligentný dialóg. Dialóg hodný človeka a ľudí 21. storočia.

Chcem poďakovať, aj pogratulovať autorkе i vydavateľstvu za tento významný autorský a edičný počin. A zaželať Vám, milí čitatelia, aby ste v knihe našli nielen potrebné informácie – ale aj podnety a inšpiráciu pre vlastné zamyslenie a osobný profesionálny i ľudský rast.

Úvod

Žijeme v době, kdy se na mnoha místech světa objevují hnutí pro eutanazii, eufemisticky nazývaná hnutími „za právo zemřít s důstojností“, a jsme svědky toho, že v některých státech (Nizozemí, Oregon, Belgie) je násilné ukončování životů nemocných lékařem nebo za pomoci lékaře tolerováno a netrestáno. Diskuze, týkající se tzv. „milosrdné smrti“, a to při značném matení pojmů se směřováním nemísitelného, proniká i do naší země. Mnozí se pokoušejí hodnotit veřejná mínění, články v denním tisku a pořady v televizi vytvářejí atmosféru pro přijetí postupů, které řádně nikdo nedefinuje, a studenti různých fakult píší práce věnované eutanazii, často rovněž zatížené matením.

Důvody, proč právě v dnešní době jsou otázky ukončování života otevírány, jsou evidentní. Vědecké pokroky spolu s rozvojem technických vymožeností zaznamenaly v lékařství netušené úspěchy. Dnes je možno, jako nikdy dříve, zachraňovat a prodlužovat životy, které byly v dřívějších letech odsouzeny k zániku. Tyto pokroky však mají i svou stinnou stránku. V mnoha případech totiž dochází k tomu, že život přetrvává, ale současně je vnímán jako obrovská zátěž jak pro nemocné tak pro jejich příbuzné, kteří trpí pohledem na své blízké ještě více než oni sami. Současně však smrt není přijímána a vitalistické tendence medicíny, zacílené na udržování života za každou cenu, i za cenu prodlužovaného, bolestného umírání, jsou jasně patrné. Vše jistě vede k mnoha strachům a úzkostem, pokud jde o budoucnost každého, s představou vlastního nekonečného „technického“ umírání.

Dalším důvodem je nepochybně větší respekt „západní“ společnosti k autonomii jednotlivce. Každý je přece tím nejlepším posuzovatelem svých vlastních zájmů, preferencí, přání, hodnot a ideálů. I rozhodnutí pro smrt tedy musí být jen jeho záležitostí, do níž nikdo nemá právo mluvit.

Diskutuje se i o významu života pro člověka. Může být vůbec život redukován na pouhé biologické funkce? Nemělo by být základem hodnocení lidského života něco podstatnějšího? Co to znamená být osobou? Může někdo přestat být osobou, je-li živý? A co je to „kvalita života“? Existuje nějaký okamžik, v němž nemá význam v životě pokračovat? Jaký smysl můžeme přikládat závislosti na jiných, chátrání ve stáří, bolesti a utrpení, chorobě a smrti a především, jak máme odpovídat na otázku naprosto nejzákladnější, jaký je smysl života a smysl lidské existence? Někteří tvrdí, že poslední uvedené otázky a tápání souvisejí se sekulari-